

RATNICI NA RAZMEĐU ISTOKA I ZAPADA

STARIJE ŽELJEZNO DOBA U KONTINENTALNOJ HRVATSKOJ

zložba “Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada” – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, pažnje je vrijedan pothvat Arheološkog muzeja u Zagrebu, nastao u suradnji s Gradskim muzejom u Varaždinu, Muzejom Slavonije u Osijeku, Gradskim muzejom Karlovac i Muzejom grada Zagreba. Za izložbu je odabrano, i do sada po prvi puta zajedno prezentirano, više od osamsto izložaka prikupljenih iz brojnih muzeja i muzejskih zbirki s područja kontinentalne Hrvatske. Građu su odabrali autori izložbene koncepcije: Dubravka Balen - Letunić, Lazo Čučković, Marina Šimek, Jasna Šimić i Želimir Škoberne, koji su ujedno i autori tekstova tiskanih u opsežnom katalogu, dok je za likovnu koncepciju izložbe zaslužna dipl. ing. arh. Renata Waldgoni.

Biranim predmetima, poglavito predmetima svakodnevne uporabe, metalnim dijelovima nošnje, nakitom i, prije svega, opremom ratnika željelo se registrirati i objasniti pojave koje su zahvatile područja kontinentalne Hrvatske u razdoblju koje se zbog širenja metalurgije željeza i njegove sve češće primjene naziva željeznim dobom. Začeci mu sežu u 8. stoljeće prije Krista kad se lako prohodnom Panonijom, s istočnih, pontsko-kavkaskih i donjepodunavskih prostora, sve učestalije šire nova tehnološka dostignuća u proizvodnji različitih predmeta, posebice opreme za sprezanje jahaćih konja i, sukladno tomu, nov način ratovanja. Promjene su nastale i u društvenim odnosima, jer su uspon rudarstva, a u skladu s tim i sve intenzivnija proizvodnja željeznih predmeta, stvarali sve veća

GLAS 23

društvena raslojavanja i izdvajanja vladajućeg sloja s istaknutom ulogom ratnika konjanika. Njihova moć i bogatstvo zrcale se u bogatoj opremljenosti grobova s priložima oružja, konjaničkih i konjskih rekvizita, nakita i keramičkog posuđa. Prodor Kelta u 3. stoljeću prije Krista, ratnika sa zapada, kojima je pradomovina bila oko gornjih tokova rijeke Rone, Rajne i Dunava, događaj je kojim se označava kraj starije ili halštatske faze željeznoga doba. U tim vremenskim okvirima, na prostorima kontinentalne Hrvatske arheološki se može pratiti povijest pet do sada definiranih kulturnih grupa: Dalj, Martijanec-Kaptol, Budinjak, Kolapijana i Japoda. Prve tri kulturne grupe imenovane su prema najznačajnijim nalazištima: Dalju u istočnoj i Kaptolu u središnjoj Slavoniji, Martijancu u zapadnoj Podravini i Budinjaku na Žumberku, a za Kolapijane, nastanjene oko srednjeg toka rijeke Kupe i Japode s područja Like, ogulinsko-plašćanske udoline, a djelomice Gorskog kotara i Korduna, saznajemo iz antičkih pisanih izvora. Premda su ove grupe istodobne i prostorno bliske, ipak se razlikuju raznolikošću i osebujnošću ne samo materijalne, već i duhovne kulture. U velikoj mjeri one su uvjetovane zemljopisnim položajem, odnosno

udaljenošću od centara novih zbivanja, rudnim resursima, ali i spremnošću starosjedilačkih zajednica za prihvaćanje novonastalih promjena. Ta je razlika na izložbi naglašena izborom atraktivne arheološke građe, poglavito ratničke opreme, koja, osim stručno-znanstvene, ima i izuzetno visoku oblikovnu i tehnološku razinu, usporedivu s najvrednijim istodobnim nalazima iz karpatskog Podunavlja, sjeverozapadnog Balkana i alpskog područja - nadomak grčke, italske i etrurske civilizacije.

Dugovjeku grupu Dalj (10 – 3. st. pr. Kr.) koja tijekom čitava trajanja njeguje ritual žarnoga pokopa i tradicionalnu materijalnu kulturu, najbolje ilustrira njezina keramička produkcija. Odlikuje se, naime, kvalitetom i visokom estetskom razinom, zamjetljivom na paru askosa (vrčevi za piće) s pripadajućim šalicama iz groba uglednika nađenog u Dalju, eponimnom lokalitetu ove grupe, kao i keramici iz velike nekropole u Vukovaru, Lijevoj bari. Osim autohtonih, u daljskoj se kulturnoj grupi uočavaju i predmeti iz drugih sredina: keramika ukrašena basarabi stilom (nazvana po lokalitetu Basarabi u Rumunjskoj), konjska i ratnička

oprema istočnih, tračko-kimerijskih obilježja, nakit iz jugoistočno-alpskog i balkanskog prostora s kojeg je pristizala različita roba u rasponu od skromnih balkanskih ukrasa do nakita iz plemenitih materijala rađenih po uzoru na grčke oblike i tehnike izradbe, pa sve do ranolatenskog, keltskog stila, pristiglog iz radionica zapadne Mađarske.

Grupa Martijanec-Kaptol (8 - 6. st. pr. Kr.) pojedine je oblike, tehnike i motive ukrašavanja posuda, kao i ri tual žarnoga pokopa, baštinila od kasnobrončanodobne kulture polja sa žarama, ali svoje umrle pokapa u grobovima pod humkama (tumuli). Neki od tih humaka izdvajaju se golemim dimenzijama, pa se mogu smatrati "kneževskim". Najveći od njih jest tumul Gomila kod sela Jalžabet, današnjeg promjera 75 m i visine 8 m, te uz obližnji martijanečki tumul, tzv. Gamulu, pripada najvećim grobnim humcima srednje Europe. Bogata oprema ratničkih grobova odaje društvenu strukturu ove kulturne grupe u kojoj dominira vladajući sloj knezova – ratnika. Njihova oprema i prestižna dobra dobavljani su iz različitih centara: kacige, knemide, prsne ploče, koplja i bojne sjekire grčkoga, italskoga ili jugoistočno-alpskoga su podrijetla, a luksuzna oprema za konje - tračko-kimerijskoga stila. Prepoznatljivom je čini i keramika sjajnih crnih (grafitiranih) i crvenih stijenki, ukrašenih žljebljenjem, žigosanjem ili plastično oblikovanim glavama bovida (lokalitet Kaptol), te ornamentikom izvedenom crnom bojom (lokalitet Goričan) ili naljepcima od kositra u obliku meandra (lokalitet Martijanec). Život i djelatnost u naseljima ove kulturne grupe predstavljeni su predmetima iz bogate metalurške radionice nađene u naselju Sv. Petar Ludbreški, među kojima dominiraju kalupi od gline i kamena za lijevanje koplja, sjekira ili noževa. Najnovije definirana kulturna pojava jest Grupa Budinjak (8 – 6. st. pr. Kr.). Stoga je prezentirana nalazima iz grobova velike eponimne nekropole na Budinjačkom polju, gdje je registriran 141 grobni humak (tumul). To je polje po svoj prilici sveto mjesto (*campus sacer*) na kojem su sahranjivani pripadnici ove, prostorno relativno male kulturne grupe. Bogatstvom nalaza, poglavito oružja te konjske i konjaničke opreme, izdvajaju se grobovi ratnika-konjanika. Među opremom najmarkantnije su kacige, jedinstvene i oblikom i načinom izradbe. Na prostoru uz rijeku Kupu

GLAS 25

(antički Colapis) evidentirani su materijalni ostaci izdvojene kulturne grupe, kasnije pripisane Kopapijanima (11 - 1. st. pr. Kr.). Prepoznatljivom je čine mnogobrojne glinene figure otkrivene u jednom od njihovih svetišta otkrivenog u Turskoj Kosi nedaleko Topuskog. Među njima se ističu zavjetne glinene figurice konja s jahačima koji su postali i svojevrsnim zaštitnim znakom čitave izložbe. Iz bogate ostavštine Japoda (11 – 1. st. pr. Kr.) odabrana su jedinstvena pokrivala za glavu – različite kape i oglavlja izrađena od brončanog lima te ukrasi od jantara i staklene paste koji su bili nezaobilazan detalj njihove slikovite nošnje. Kod odabira ukrasa i funkcionalnih dijelova muške nošnje (fibule, kopče za pojas) prednost je dana predmetima ukrašenim prikazima ratnika. Mada su Japodi bili vrsni ratnici, o čemu svjedoči njihova tisućljetna prisutnost na istom, relativno velikom prostoru, a kasnije i antički pisani izvori, o njihovom oružju ima relativno malo podataka. Naime, u to vrijeme Japodi nisu prilagali oružje u muške grobove, a taj duboko uvriježen običaj bio je povezan uz njihov kult mrtvih.

26 GLAS

Valja naglasiti da je likovna i prostorna koncepcija izložbe, suvremenim i estetski vrlo odmjerenim rješenjima dodatno apostrofirala ljepotu i značaj izložaka i u svakom je pogledu bila prilagođena potrebama što ih je diktirala sama arheološka građa.

Izložba je bila prikazana u Zagrebu i Osijeku, a slijedi njezina prezentacija u Varaždinu, no glavni je motiv ipak bio njeno uključanje u programe međudržavne kulturne razmjene. Popraćena je stoga opsežnim trojezičnim katalogom (na hrvatskom, engleskom i njemačkom) koji će, nadamo se, biti dragocjen izvor podataka o kulturama i promjenama koje su tijekom starije (halštatske) faze željeznoga doba zahvatile kontinentalne dijelove Hrvatske.

DUBRAVKA BALEN - LETUNIĆ, ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU
FOTO: DAMIR NEHYBA